

KORUPCIJOS PREVENCIJOS ABC: KĄ REIKIA ŽINOTI?

Kas yra korupcija?

Korupcija – tai piktnaudžiavimas įgaliojimais, siekiant naudos sau ir (ar) kitiems

Korupcinis elgesys gali pasireikšti:

- aktyviais veiksmais, kai elgiamasi priešingai, negu reikalauja nustatytos taisyklės;
- neveikimu, kai tyčia nesiimama reikiamų veiksmų

Naudos gali būti siekiama:

- sau pačiam;
- draugui, bendradarbiui, šeimos nariui;
- bet kuriam kitam asmeniui

Galimas naudos pobūdis:

- materialinė nauda (pinigai, turtas, paslaugos);
- nematerialinė nauda (išlaidų išvengimas, patirtis, žinomumas ir pan.)

Sveikatos priežiūros įstaigose yra didžiausios prielaidos pasireikšti smulkiajai (arba buitinei) korupcijai – tai gyventojų mokamas neteisėtas atlygis, norint gauti viešąsias paslaugas.

Smulkiajai korupcijai būdinga:

- Tokio pobūdžio korupcija apima platesnį žmonių ratą ir turi ypač neigiamą moralinį poveikį Lietuvos gyventojams;
- Su tokio tipo korupcija gyventojai susiduria kasdienėje aplinkoje, todėl nors ir vienkartinė neigiama jų patirtis sukuria išpūdį apie masiškai paplitusį ir visus valdžios lygius apimantį kyšininkavimą;
- Įsitikinimas, kad valdžia yra labai korumpuota, skatina piliečių nusivylimą šalies institucijomis, nepasitikėjimą politikais ir Vyriausybe, kartu sukuriamas įvaizdis, jog kyšio davimas yra geriausias ir greičiausias problemos sprendimo būdas. Dėl minėtų priežasčių dalis korupcinių nusikaltimų įvykdoma pačių gyventojų iniciatyva.

Korupcijos formos

Dažniausiai pasitaikančios korupcijos formos yra:

- kyšininkavimas (kyšio ėmimas),
- papirkimas (kyšio davimas),
- prekyba poveikiu (kai asmuo tarpininkauja kyšį duodančiam ir jį priimančiam asmeniui),
- piktnaudžiavimas,
- tarnybos pareigų neatlikimas,
- taip pat ir kiti teisės aktų pažeidimai.

Korupcijos sukeliamas žala

Korupcija yra pavojingas ir sudėtingas reiškinys, darantis didelę žalą valstybei, visuomenei, žmogaus teisėms. Korupcija susijusi ne tik su sąžiningumo ir etikos, bet ir su ekonominiais klausimais, nes ji kenkia teisėtai ekonomikai, t. y. sąžiningoms prekybos, investicijų ir konkurencijos aplinkybėms ir sąlygoms valstybėje.

Pasaulio banko ir Pasaulio ekonomikos forumo duomenimis, ekonomikos konkurencingumas glaudžiai susijęs su vyriausybės gebėjimu kontroliuoti korupciją. Atlikus tyrimus nustatyta, kad korupcijos kontrolė ES glaudžiai susijusi su sąlygomis verslui, o korupcija daro neigiamą poveikį privačioms investicijoms. Dėl tvirtų valstybių narių ekonominių ryšių ir didėjančio tarpvalstybinių pinigų srautų masto ir tempo didėja korupcijos plitimo rizika. Korupcija tapo tarpvalstybiniu reiškiniu, todėl jos nebegalima vertinti tik kaip nacionalinėje baudžiamojoje teisėje nustatytos nusikalstamos veikos. Ją galima palyginti su užkrečiamąja liga, kuriai neatsparus nė vienas asmuo, – norint nuo jos apsisaugoti, būtina tikslinga „sveikatos profilaktika“.

Remiantis preliminariais apskaičiavimais, korupcija Europos Sąjungos mokesčių mokėtojams kasmet kainuoja apytiksliai 120 mlrd. Eur – ši suma beveik prilygsta bendram ES metiniam biudžetui ir sudaro 1 % ES BVP. Skaičiuojant pasauliniu mastu korupcija gali kainuoti apie 5 % pasaulinio BVP, o tai sudaro apie 2,6 trilijono JAV dolerių. Nepriklausomo tyrimų centro „RAND Europe“ naujausiais duomenimis (2016 m.), korupcijos rizikos galimai sukeliamas tiesioginis ir netiesioginis žala Lietuvai gali siekti 11,4 % BVP arba iki 4,44 mlrd. eurų. Viso Europos Sąjungos regiono korupcijos rizikos nuostoliai ekonomikai, politikai ir socialinei sričiai kasmet gali siekti iki 990 mlrd. eurų.

Dėl korupcijos gali būti pažeistos esminės žmogaus teisės į sveikatos apsaugą, nuosavybę, išsilavinimą ir pan. Korupcija padidina valstybių investicijų kainas, mažina jų biudžetus, didina skolas, menkina užsienio investicijų patrauklumą. Korupcija iškreipia rinkos mechanizmus ir sukuria nelygias sąlygas plėtoti verslą, didina kainas. Korupcija mažina įplaukas į biudžetą, kai kyšiais išsisukama nuo mokesčių, baudų, kitų privalomų mokėjimų, prastėja viešųjų paslaugų kokybė. Korupcija gali sukelti įvairių rizikų tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims.

Kas yra kyšis? Kuo skiriasi kyšis nuo dovanos?

Kyšis suprantamas kaip „paperkamoji dovana“.

Tai yra ne tik pinigai, daiktai, maisto produktai, alkoholis, bet ir paslaugos, atleidimas nuo turtinių įsipareigojimų ir kt.

Kyšiu laikomas bet kokios formos nauda, kai ji gaunama ar teikiama už darbuotojo jau priimtus, priimamus ar priimsimus sprendimus.

Taigi, jei tarnybines pareigas atliekančiam asmens sveikatos priežiūros įstaigos darbuotojui duodama šokolado, kavos, vaisių, alkoholio, vaišinama pietumis ar įteikiama pinigų, reiškia, kad daroma neteisėta veika.

Teismų praktikoje vadovaujamasi šia taisykle: jeigu valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo atlygi, papirkėjo įvardijamą kaip „dovana“, priima po veiksmų atlikimo ar neatlikimo, tokia „dovana“, nors jos ir nebuvo reikalaujama ar provokuota ją duoti, ar susitarta arba pažadėta priimti, laikoma kyšiu, jeigu nustatoma, kad ji faktiškai buvo duota ir priimta kaip kyšis, t. y. atlygis už valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus jos davėjo interesais.

Kartais atrodo, jog atsisakydami priimti „visiškai nekalną“ padėką, simbolinės vertės dėmesio ženklą, rizikuojame ižvesti ją įteikti norėjusį asmenį, kurio ketinimai, galbūt, buvo patys geriausi. Vis tik atmintina, kad iš pažiūros net kilniausių ketinimų turinčio asmens dovana gali sukelti tam tikrų, o kartais ir rimtų problemų dovana priėmusiam asmeniui. Kada tai atsitiks ir ar atsitiks, priklauso nuo kiekvienos konkrečios situacijos, o labiausiai – nuo paties valstybės tarnyboje dirbančio asmens elgesio. Todėl verta atsiminti iš senovės Graikijos mus pasiekusį posakį apie „danajų dovanas“ kaip klastos, nelaimių bei neišvengiamos pražūties tam, kam jos yra skirtos, sinonimą

Kyšis ir atsakomybė

Jei kyšis yra duodamas, kaltas yra tas, kuris jį duoda. Toks veiksmas yra vadinamas papirkimu ir už tai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra numatyta baudžiamoji atsakomybė. Bausmės dydis priklauso nuo kyšio vertės.

Jei kyšis yra priimamas, kaltas yra tas, kuris kyšį priima. Toks veiksmas yra vadinamas kyšininkavimu ir už tai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra numatyta baudžiamoji atsakomybė. Bausmės dydis priklauso nuo kyšio vertės.

Kada draudžiama priimti (teikti) dovanas ?

Viešajame sektoriuje dirbantys asmenys apskritai neturėtų priimti (teikti) dovanų, kurios būtų duodamos ne pagal tradicijas ir protokolą arba nors ir pagal tradicijas ir protokolą, tačiau esant situacijoms, kai vien tokio dovanojimo aplinkybės – vieta, laikas, forma ir pan. – visuomenės galėtų būti suprastos nevienareikšmiškai bei vertinamos prieštaringai, t. y. sukeltų interesų konflikto minėtųjų asmenų veikloje regimybę.

Draudimas priimti (teikti) dovanas netaikomas asmenims, gavusiems dovanų ar paslaugų pagal tarptautinį protokolą ar tradicijas, kurios įprastai yra susijusios su asmens, dirbančio valstybės tarnyboje, pareigomis, taip pat reprezentacijai skirtoms dovanoms (valstybės, įstaigos ir kitokia simbolika, kalendoriai, knygos ir kitokie informacinio pobūdžio spaudiniai), kurių vertė neviršija 30 eurų. Dovanos, kurių vertė viršija šią sumą, laikomos valstybės ar savivaldybės nuosavybe.

Rekomenduojame:

- *Niekada nepriimti dovanų, kurios teikiamos dėl Jūsų, kaip viešajame sektoriuje dirbančio asmens, vykdomų funkcijų (išskyrus reprezentacijai skirtas dovanas: valstybės, įstaigos ir kitokią simboliką, kalendorius, knygas ir kitokius informacinio pobūdžio spaudinius, kurios registruojamos įstaigos nustatyta tvarka).*

- *Niekada nepriimti dovanojamų grynųjų pinigų ir patiems jų neteikti, išskyrus dovanojamų Jūsų artimų asmenų ir tik asmeniniais tikslais. Priešingu atveju Jums bus nepaprastai sunku įtikinti visuomenę, jog tai – ne korupcija.*

- *Jei Jums siūloma dovana arba ketinate ją įteikti kitiems asmenims, tačiau iš tiesų nežinote, kaip turėtumėte pasielgti, kad nesukompromituotumėte institucijos, kurioje dirbate, o patys nebūtumėte apkaltinti korupcija, šias abejones atvirai išdėstykite institucijos vadovui ar jo įgaliotam asmeniui, savo tiesioginiam vadovui, atitikties pareigūnui, VTEK ir paprašykite pateikti rekomendacijas, kaip tinkamai pasielgti esamoje situacijoje.*

Prieš apsisprendžiant priimti (įteikti) dovaną ar ne, reikia pagalvoti apie:

- *dovanos įteikimo aplinkybės: priežastis, vietą, laiką, būdą, dovanos formą;*
- *dovanos vertę, ypač jei matosi, jog ji didesnė, nei to įprastomis sąlygomis leistų tikėtis Jus su dovanotoju (ar asmeniu, kuriam ketinate dovanoti) siejantys santykiai;*
- *dovanojimų dažnumą ir jų periodiškumą (net smulkios, tačiau dažnai dovanojamos dovanos turėtų kelti Jūsų susirūpinimą);*
- *kokie, Jūsų manymu, yra dovaną teikiančio asmens ketinimai Jūsų atžvilgiu (tai jis daro iš mandagumo ar pagarbos Jums, o gal turėdamas ketinimų palankiu sau būdu paveikti Jūsų būsimus sprendimus, tiesiogiai ar netiesiogiai atsidėkoti už priimamus ar ankstesnius sprendimus);*
- *ar su dovanotoju nesiėgėte dviprasmiškai, savo elgesiu leisdami jam susidaryti klaidingą nuomonę, jog dovanos (atsidėkojimo) iš jo laukiate ir tikėtės;*
- *ar priėmęs (įteikęs) dovaną galėsite jaustis laisvas nuo bet kokių galimų įsipareigojimų dovanotojui (apdovanotajam);*
- *galbūt didžioji ar net absoliuti Jūsų tarnybinių funkcijų dalis yra susijusi su būsimu dovanotoju (apdovanotuoju), todėl, priėmus iš jo dovaną ar ją įteikus, tektų nusišalinti nuo atitinkamų tarnybinių klausimų sprendimo;*
- *ar Jums būtų patogų ir nekeltų jokie psichologinio diskomforto (rūpesčių) tai, jog dovanos gavimo (įteikimo) faktas taps viešai visiems (kolegoms, interesantams, žiniasklaidai, plačiajai visuomenei) žinomas;*
- *ar esate pasirengę skaidriai deklaruoti dovaną ar jos šaltinį savo institucijai ir jos interesantams, savo bendradarbiams, žiniasklaidai ir visai visuomenei?*

Ką daryti su dovanomis, kurių negalima priimti?

Kiekvienas atvejis paprastai būna individualus, todėl sprendimas atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, o svarbiausia – į galimo interesų konflikto pasireiškimo riziką.

Valstybės tarnyboje dirbančiam asmeniui, susidūrusiam su jam interesų konfliktą galinčiu sukelti dovanojimo klausimu, atsižvelgiant į aplinkybes, *rekomenduojama*:

- *dovanos nepriimti iš viso, o dovanotojui mandagiai paaiškinti to motyvus (tai draudžia įstatymas, elgesio (etikos) kodeksai ar taisyklės, vidaus tvarkos taisyklės, vadovas ar pan.);*
- *nedelsiant grąžinti dovaną atgal (paštu, per kurjerius, tiesiogiai) jį įteikusiam asmeniui;*
- *jei dovanos grąžinti neįmanoma, sumokėti (pervesti į sąskaitą) dovanotojui rinkos kainą pinigais;*
- *dovaną padėti (pastatyti) tokioje įstaigos vietoje ir tai padaryti tokiu nuasmenintu būdu, kad ja galėtų realiai laisvai pasinaudoti (vartoti) ne tik visi įstaigos darbuotojai, bet ir į ją besikreipiantys asmenys;*
- *jeigu neįmanoma pasielgti, kaip nurodyta pirmiau, dovaną, atsižvelgiant į jos formą ir pobūdį, atiduoti labdaros organizacijoms, o jeigu ir taip pasielgti objektyviai neįmanoma – išmesti (sunaikinti);*
- *visais atvejais apie dovanojimo faktą nedelsiant pranešti savo tiesioginiam vadovui, etikos specialistui, jeigu toks institucijoje yra, institucijos vadovui (ir prašyti, kad minėtieji asmenys pateiktų rekomendacijas dėl tolesnio tarnybinio elgesio);*
- *dovanojimo faktą užregistruoti institucijos dovanų registre ir informuoti apie tai dovanojantį asmenį.*

Interesų konfliktas gali kilti tik valstybės tarnyboje dirbančio asmens tarnybinėje veikloje ir jis vienintelis gali atsisakyti priimti (teikti) dovaną.

Tačiau dovanų gauna (teikia) ir tarnautojų artimieji – sutuoktiniai, vaikai, tėvai, broliai, seserys ir pan. Pastaroji aplinkybė, tapus žinoma (laikytina, jog valstybės tarnyboje dirbančiam asmeniui dovanojimo faktas neabejotinai yra žinomas, jei artimajam skirta dovana pasinaudojo ir jis), taip pat gali sukelti interesų konfliktą vykdant tarnybines pareigas. Žinodamas, kad jo artimasis priėmė dovaną ar ją įteikė kitiems ir kad ši aplinkybė gali būti susijusi su realaus ar potencialaus interesų konflikto tarnyboje situacija, valstybės tarnyboje dirbantis asmuo privalo nusišalinti nuo atitinkamų klausimų sprendimo procedūrų.

Gautos dovanos turi būti deklaruojamos privačių interesų deklaracijoje Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos nustatyta tvarka

Dovanojimo sandorių neprivalu deklaruoti, jeigu dovanos ir neatlygintinai suteiktos paslaugos ar apmokėtos išlaidos yra gautos pagal tarptautinį protokolą ar tradicijas, kurios įprastai yra susijusios su deklaruojančio asmens ar jo sutuoktinio, sugyventinio, partnerio pareigomis.